

şarısız simalarını, öldürülen ve esir edilen kimseleri anlatır; ayrıca bu dönemle ilgili sosyal ve ahlâkî hadiselerden, hilâfet idaresinden ve diğer içtimâî olaylardan bahseder. Divanında az da olsa Fars dili ve kültürüne ait unsurlar bulunmakta ve Farslar'ı bazı meziyetleriyle övmektedir. Divanının çeşitli baskıları vardır (nşr. Muhammed Abdülmün'im eş-Şevâribî, I-II, Kahire 1313; Muhammed es-Sâvî'nin şerhi ve Muhammed b. Habîb'in notları ile, Kahire 1354; nşr. Kerem el-Bustânî, Beyrut 1379/1960; nşr. Nu'mân M. Emîn Tâhâ, I-V, Kahire 1389-1391/1969-1971). H. Merdem Bek'in de işaret ettiği gibi (bk. *MMİADm.*, XXX, 531) kırktan fazla şairle nekâiz şeklinde atışmaları bulunan Cerîr'in, bu şairlerinkile birlikte kendi nakızaları toplanabilseydi herhalde Arap şiirinin en büyük divanı meydana gelirdi. Fakat bunlardan sadece Ferzdek ve Ahtal ile olan atışmaları toplanabilmiş ve *Neķā'izu Cerîr ve'l-Ferzdek* (nşr. A. A. Bevan, I-III, Leiden 1905-1912; Kahire 1353/1935), *Neķā'izu Cerîr ve'l-Aḥṭal* (nşr. Anton Sâlhânî el-Yesûî, Beyrut 1922) adlarıyla neşredilmiştir. *Neķā'izu Cerîr ve'l-Aḥṭal* her ne kadar Ebû Temmâm'a nisbetle neşredilmişse de İbnü'n-Nedîm eserin Asmaî tarafından derlenip bir araya getirildiğini söylemektedir (*el-Fihrist*, s. 253).

BİBLİYOGRAFYA :

Cerîr b. Atıyye, *Dîvân* (nşr. Kerem el-Bustânî), Beyrut 1960, nâşirin mukaddimesi, s. 5-7; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhera* (nşr. M. Ali el-Hâşimî), Dimaşk 1406/1986, II, 897-906; Cumahî, *Fuḥûlû's-su'arâ* (Beyrut), I, 297-302, ayrıca bk. İndeks; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, s. 464-470; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, VIII, 3-89; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 253; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Ḥizânetü'l-edeb*, I, 75-78; Brockelmann, *GAL*, I, 56; *Suppl.*, I, 86; Blachère, *Târîḫü'l-edeb*, s. 570-584; Şevki Dayf, *et-Teṭavvur ve't-tecdîd fi's-şi'r il-Emevî*, Kahire 1959, s. 131-218; a.mlf., *Târîḫü'l-edeb*, II, 276-289; Marûn Abbûd, *Edebü'l-ʿArab*, Beyrut 1960, s. 136-139; Sezgin, *GAS*, II, 356-359; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 76, 79; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 112-114; Hüseyin Hasan, *A'lamü Temîm*, Beyrut 1980, s. 167-171; İlyâ Hâvî, *el-Aḥṭal fî şetihî ve nefsiyyetihi ve şî'rihi*, Beyrut 1981, s. 51-55, 224-251; Ömer Ferruh, *Târîḫü'l-edeb*, I, 650, 664-677; C. Zeydan, *Âdâb*, I, 251-255; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mucez fi'l-edebî'l-ʿArabî ve târîhihi*, Beyrut 1985, I, 585-605; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîḫü'l-edebî'l-ʿArabî* [baskı yeri ve yılı yok], s. 119, 122-124, 167-171; Halil Merdem Bek, "Cerîr", *MMİADm.*, XXX (1955), s. 177-190, 353-366, 529-543; "Cerîr", *İA*, III, 109; A. Schaade — [H. Gâtje], "Djârîr", *El²* (İng.), II, 479-480.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

CERİR el-MÜTELEMMİS

(bk. MÜTELEMMİS).

CERİRİ

(bk. EBÜ MUHAMMED el-CERİRİ).

CERİRİYYE

(الجريريّة)

Zeydiyye'den

Süleyman b. Cerîr'in

(ö. h. II. yüzyılın ortaları)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. SÜLEYMAN b. CERİR).

CERMÎ

(الجرميّ)

Ebû Ömer Sâlih b. İshâk el-Cermî

(ö. 225/840)

Basra dil mektebinin
önde gelen âlimlerinden.

Ailesi ve doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cermî nisbesini nereden aldığı hususunda kaynaklarda kesin bilgi yoksa da öyle anlaşıyor ki aralarında yaşadığı Yemen'deki Cerm b. Rabbân kabilesinden dolayı umumiyetle el-Cermî diye tanınmış, himayelerini gördüğü yine Yemen kabilelerinden Becile'ye bağlanmak suretiyle bazan el-Beceli diye de anılmıştır.

Dil ve edebiyatı Yûnus b. Habîb, Ahfeş el-Evsat, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Zeyd el-Ensârî, Asmaî gibi devrinin büyük âlimlerinden tahsil etmiştir. Sîbeveyhi'ye yetişememiş, fakat onun meşhur *el-Kitâb*'ını, kendisinden çok faydalandığı hocası Ahfeş el-Evsat'tan ehliyetle ve derin bir vukufu ilk rivayet edenlerden olmuştur. Daha sonra da onu aralarında Müberred, Ebû Osman el-Mâzinî gibi tanınmış şahsiyetlerinin de bulunduğu pek çok kimseye okumuştur. Nitekim Müberred, hocası Cermî'nin, Sîbeveyhi'nin sistemini en iyi bilen nahivci ve *el-Kitâb*'ı en iyi anlayan güvenilir bir kimse olduğunu söyleyerek herhalde onu diğer hocaları olan Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Mâzinî ile mukayese etmek istemiştir. Ayrıca Cermî'nin fıkıh, hadis ve ahbâr sahalalarında da söz sahibi bir âlim olduğu kaydedilmektedir.

Kaynakların bildirdiğine göre bir hac dönüşü kendisiyle birlikte İsfahan'a gittiği Feyz b. Muhammed onu 20.000 dir-

hemle taltif etmiş, ayrıca nahiv ve lugat sahalarında dersler okutması karşılığında ona yıllık 12.000 dirhem gelir tahsis etmiştir. Cermî'nin Bağdat'a gittiği, orada Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ile aralarında ilmî bir münazara cereyan ettiği ve bu münazarada Ferrâ'ya galip geldiği bilinmektedir (bk. Hatîb, XIV, 153). Ancak birgün Asmaî'nin meclisinde Cermî kendisinin nahvi en iyi bilen kimse olduğunu söyleyince Asmaî bir beyitte geçen bir kelimeyi sormuş yanlış cevap alınca da -alay ederek- "evet sen nahvi iyi biliyorsun" diye karşılık vermiştir. Böyle tartışmalardan çok hoşlandığı ve münazara esnasında yüksek sesle konuştuğu için kendisine "sesini yükselten" anlamında "en-nebbâc" lakabı verilmiştir. 225 (840) yılında vefat eden Cermî'nin âlim, fâzıl, dindar ve şahsiyet sahibi bir kişi olduğunda kaynaklar ittifak etmişlerdir.

Eserleri. Filolojik meselelerin ve dinî ilimlerin büyük gelişme gösterdiği bir zaman ve muhitte yetişen, dolayısıyla dil, edebiyat ve dinî ilimlerde temayüz eden Cermî, başta sarf ve nahiv olmak üzere çeşitli sahalarda eserler yazmıştır. Ancak bunlardan günümüze kadar gelebilen olmamıştır. Kaynaklarda zikredilen başlıca eserleri ise şunlardır: 1. *el-Ferḥ*. Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ının muhtasarı olduğu için eserine "yavru" anlamında bu adı vermiştir. *el-Kitâb*'daki 1050 beyitten sadece ellisinin kime ait olduğunu tesbit edememiştir (Zübeydî, s. 75). Ebû Hâtim'in beğenmediği ve hakkında, "Kendisi bir kitap yazsaydı daha iyi olurdu" dediği eseri nahiv âlimlerinden Muâfâ en-Nehrevânî *Şerḫu Muḥtaşari'l-Cermî* adıyla şerhetmiştir (Sezgin, IX, 193). *el-Ferḥ*'in başka şerhlerinin bulunduğu da kaydedilmektedir. Cermî nahve dair başka eser yazmadığını bizzat ifade ettiğine göre (Zübeydî, s. 74) ona nisbet edilen *Muḥtaşaru nahvi'l-müte'allimîn*, *el-Ferḥ*'in bir başka adı olmalıdır. 2. *es-Sîre*. İbnü'l-Kiftî'ye göre sîretü'n-nebî konusundaki nâdir eserlerden biridir. 3. *Tefsîru ebniyeti'l-Kitâb*. *el-Ebniye* diye de bilinen bu eserin Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ında geçen kelimelerin yapısına dair olduğu anlaşılmaktadır. 4. *Tefsîru ğarîbi Sîbeveyhi*. *Ġarîbü Sîbeveyhi* diye de kaydedilen eser *el-Kitâb*'da geçen nâdir kelimelerin izahına dair olmalıdır. Cermî'nin ayrıca *el-ʿArûz*, *et-Tenbîh* ve *et-Teşniye ve'l-cemʿ* adlı eserlerinden de bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399-1403/1977-83, nâşirin mu-kaddimesi, I, 27, 38; Zeccâcî, *Mecâlisü'l-‘ule-mâ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 111, 234-235; Sîrâfî, *Aḥbârü'n-naḥ-viyyîne'l-Baṣriyyîn* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ), Kahire 1981, s. 84-85; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡa-viyyîn* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1973, s. 74-75; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978, s. 243; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 313-315; XIV, 153; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 143-145; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 234-235; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 5-6; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 80-83; İbn Hallî-kân, *Vefeyât*, II, 485-487; İbnü'l-Cezerî, *Ğaye-tü'n-nihâye*, I, 332; İbn Tağrîberdî, *en-Nücû-mü'z-zâhire*, II, 243; Süyûtî, *Büḡyetü'l-vu'ât*, II, 8-9; *Keşfü'z-zunûn*, I, 493; İbnü'l-İmâd, *Şe-zerât*, II, 57; Brockelmann, *GAL*, I, 108; Mu-hammed Bâkir el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1331, IV, 133; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 3; Werner Caskel, *Gamharat an-nasab das genealogische des Hişâm Ibn Mu-ḥammad al-Kelbî*, Leiden 1966, I, 222, 327; II, 259; Hadîce el-Hadîsî, *Kitâbü Sîbeveyh ve şu-râhuḥ*, Bağdad 1386/1966, s. 257; Sezgin, *GAS*, IX, 72-73, 173, 193; Şevki Dayf, *el-Medâ-risü'n-naḥviyye*, Kahire 1976, s. 111-115; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-‘edeb*, II, 232; Nihad M. Çetin, "Müberra", *İA*, VIII, 779. ŞÜKRÜ ARSLAN

CERRÂH b. ABDULLAH

(جراح بن عبدالله)

Ebû Ukbe Cerrâh b. Abdillâh el-Hakemî
(ö. 112/730)

Emevîler devri kumandan ve
valilerinden.

Aslen Dimaşklı olup daha sonra Bas-ra ve Küfe'ye yerleşti. İlk askerî ve idarî bilgi ve tecrübelerini Haccâc'ın himaye-sinde kazandı. Abdurrahman b. Muham-med b. Eş'as ile Haccâc arasında cere-yan eden Deyrûlcemâcım Savaşı'na birlik kumandanı olarak katıldı, ancak büyük bir başarı kazanamadı. 87 (706) yılında Haccâc tarafından Basra âmilliğine tay-in edildi ve Halife Velîd'in ölümüne (715) kadar bu görevde kaldı. Daha sonra geti-rildiği Vâsîr âmilliği Ömer b. Abdülazîz'in halife olmasına kadar devam etti. Yeni halife Yezîd b. Mühelleb'i Horasan valili-ğinden azledip hapsedince ondan boş-a-lan yere Cerrâh'ı tayin etti (99/717-18). Fakat Cerrâh Horasan'ın kılıç ve kırbaça idare edilebileceği fikrinde olduğu için valiliği uzun sürmedi ve aynı yıl azledile-rek yerine Abdurrahman b. Nuaym el-Gâmidî getirildi. Cerrâh, II. Yezîd'in hilâ-fete geçmesi üzerine hapisten kaçarak isyan eden Yezîd b. Mühelleb'e karşı gön-

derilen Mesleme b. Abdülmelik'in ku-mandasında Akr Savaşı'na katıldı.

Cerrâh b. Abdullah'ın hayatının ikinci dönemini Hazarlar'la yaptığı savaşlar teş-kil etmektedir. Nitekim 104 (722-23) yı-lında Sübeyt en-Nehrânî'nin mağlûp ol-ması üzerine Halife II. Yezîd, Hazarlar'ı durdurmak ve Sübeyt'in intikamını al-mak için Cerrâh b. Abdullah kumanda-sında büyük bir orduyu yola çıkardı. Cer-râh'ın hareketini öğrenen Hazarlar Der-bend'e çekilerek savunma tedbirleri al-maya başladılar. Cerrâh ise Berdea'ya varıp birkaç gün ordusunu dinlendirdik-ten ve Hazarlar'ı aldatmak için bir müd-det Berdea'da kalacağını etrafa yaydık-tan sonra geceleyin Derbend'e yarım fer-sahlık bir mesafede bulunan Bâbülcî-hâd'a vardı. Hazarlar ise Cerrâh'ın söz-lerine aldanarak gerekli tedbirleri alma-mışlardı. Cerrâh ertesi gün iki kuman-danını ganimet toplamak ve Hazar or-dusu hakkında bilgi edinmek için gön-derdi; kendisi de 25.000 kişilik ordu-suyla Derbend'e 6 fersahlık uzaklıkta-ki Nehrûrrân'da karargâh kurdu. Hazar ordusu başlarında hakanın oğlu olduğu halde İslâm ordusu ile karşılaştı. Cer-râh'ın bir nutkuyla başlayan savaşta Ha-zarlar mağlûp oldular. Onları takip eden Cerrâh yol üzerindeki bazı kaleleri zap-tettikten sonra Belencer önlerine gelip şehri kuşattı. Muhasara sırasında iki ta-raf da ağır kayıplar verdiler. Nihayet Cer-râh'ın birlikleri Rebûilevvel 104'te (Ağus-tos-Eylül 722) Belencer'e girmeyi başar-dılar. Cerrâh, kışın yaklaşması ve Hazar-lar'ın karşı taarruz için hazırlandıklarını öğrenmesi üzerine kışlamak üzere geri çekildi ve halifeden yardım istedi.

105 (723-24) yılında hücum sırası Ha-zarlar'da idi. Bir önceki yıl uğradıkları yenilginin öcünü almak için hareket eden Hazar ordusu Derbend'i geçerek İrmîni-ye'ye bir akın yaptı. Cerrâh b. Abdullah mukabil harekete geçip Hazar ordusu-nu mağlûp etti ve bazı şehirleri ele ge-çirdi. Ertesi yıl Cerrâh'ın Hazarlar'a kar-şı başarılı bir seferi daha vuku bulduys-a da kaynaklarda bu hususta ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

107 (725-26) yılında Halife Hişâm b. Abdülmelik Cerrâh b. Abdullah'a yardım-cı kuvvetler göndererek tekrar Hazarlar'a karşı sefere çıkmasını emretti. Cerrâh muhtelif istikametlere birlikler gönder-mek suretiyle Hazarlar'ı yıpratmak is-tiyordu. Müslümanların bu devamlı akın-larına karşı Hazar hakanı komşu hükûm-darlardan yardım istedi. Hazar ordusu

aldığı yardımcı kuvvetlerle beraber ha-kanın oğlu Barcık kumandasında Cer-râh'a karşı harekete geçti. İslâm ordu-su dağınık bir durumda olduğu için Ha-zarlar'a mukavemet edemiyordu. Hazar-lar Mugan'a kadar ilerleyip burasını da ele geçirdiler. Cerrâh Hazar ordusunun kuvvetini dikkate almadan ve Suriye'den gelmekte olan yardımcı kuvvetleri bek-lemekten savaşa girdi. Yapılan savaşta Cerrâh ağır bir yenilgiye uğradı ve bu yenilgi onun azline sebep oldu.

Halife Hişâm 111 (729-30) yılında kar-deşi Mesleme'nin yerine Cerrâh b. Ab-dullah'ı tekrar İrmîniye ve Azerbaycan valiliğine tayin ederek Hazarlar'a karşı cihada memur etti. Cerrâh aynı yılın ya-zında Tiflis üzerinden Belencer'e yürü-yüp orayı aldıktan sonra Hazarlar'ın baş-şehri olan Beyzâ'yı kuşatarak zaptetti.

Cerrâh b. Abdullah'ın kışı geçirmek için Azerbaycan'a dönmesinden istifade eden Hazarlar karşı hücumla geçtiler. 112 yılının başlarında (730 ortaları) Erdebil'e kadar ilerleyen Hazar ordusu bu şehrin yanında yapılan savaşta kazandılar. Cer-râh ve askerlerinin büyük bir kısmı sa-vaş meydanında hayatlarını kaybettiler. Erdebil'i işgal eden Hazarlar akınlarına devam ederek Musul civarına kadar iler-lediler.

Cerrâh b. Abdullah Hazarlar ile yaptı-ğı savaşlarda gösterdiği kahramanlık-larla tanınmış ve İslâm kaynaklarında "Batalü'l-İslâm" (İslâm kahramanı) ve "Fâ-risü ehli's-Şâm" (Suriyeliler'in cengâveri) unvanlarıyla anılmıştır. İbn Sîrîn'den ha-dis nakletmiş, Safvân b. Amr, Yahyâ b. Utayye ve Rebîa b. Fedâle de kendisin-den rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *eṭ-Ṭabakât*, I, 362; Belâzü-rî, *Fütûḥ* (Fayda), s. 289, 294, 295, 621, 622; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 302, 308, 315; Taberî, *Târîḥ* (de Goeje), II, 1091, 1191, 1208, 1266-1310, 1346, 1352-1356, 1413, 1453, 1462, 1527, 1530, 1531, 1545; a.mlf., *Chronique de Taba-ri* (trc. H. Zotenberg), Paris 1958, IV, 269-276; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, V, 189-190; J. Well-hausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşil-tan), Ankara 1963, s. 127, 151, 214; D. M. Dun-lop, *The History of the Jewish Khazars*, New York 1967, s. 62-68; a.mlf., "Djarrâh b. Abdal-lah", *El²* (Fr.), II, 494-495; Hakkı Dursun Yıl-dız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 26-30; Abdülmün'im Mâcid, *eṭ-Târîḥü's-siyâsî li'd-devleti'l-'Arabiyye 'aşrû'l-hulefâ' il-'Emeviyyîn*, Kahire 1982, s. 279, 298-299; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü resâ'il il-'Arab*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), II, 289-292; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 204; Zeki Velidî Togan, "Ha-zarlar", *İA*, V/1, s. 398-399.

HAKKI DURSUN YILDIZ